

מאזרות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכלת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

י-ה ריבון עולם

אנשא חיות ברא ועוף שמיא יחב בידך והשלטך בכלהון.⁶ מוכנותו של רבי ישראל נגיאה להשתמש בדברי שבח שנאמרו על מלך נכרי עובד כוכבים כדברי שבח כלפי ריבוןנו של עולם, מגלה לנו את השקפת עולמו של הכותב, המוכן למצוא דברי אמת "באשר הוא שם", ללא חשש למקור דברים אלו, באשר הם.

בית שלישי – רברבין עובדך

רברבין עובדך / תיקיפין / מקדך רמא / זקף קפיפין / לו יחי גבר שנין אפיין / לא יעל גבורתך / תפנינא / גדולים מעשיך ואדירים / משפיל רמים זוקף כפופים / ואלו יחיה אדם שנים אלפים / לא יספיק לספר גבורותיך]. גם בבית זה הביא רבי ישראל את דברי דניאל, אולם כאן הוא חוזר לדברי שבח שנאמרו כלפי הקב"ה. "אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין מלכותה מלכות עלם ושלטנה עם דר ודר".⁷

החלק השני של הבית מזכיר תמה ניכרת בספרות היהודית שבה אנו משבחים את ריבוןנו של עולם בכך שאין ביכולתנו לשבח אותו כראוי. כך אנו מוציאים בסדר "אקדמות מילין" הנקרא לפני קריאת התורה בבתי כנסיות בחג השבועות:

גבורן עמינו ליה, ולא ספק פרישותא / גויל אלו קייעי, קני פל חורשתא / דיו אלו נמי, וכל מי פנישותא / דיירי ארעא ספרי, ורשמי רשנותא / גבורת עולם לו ואין סיפק לפרשן / אילו היו הרקיעים גויל וכל היערות קולמוסים / אילו דיו היו הימים וכל מקוי מים / ודיירי ארץ סופרים ורושמי רשימות.⁸

בית רביעי – אלהא די ליה

אלהא די לה יקר ורבותא / פרק ית ענד מפיס ארנותא / ואפק ית עמד מגו גלותא / עמא די בחרת מקל אמנא [האלקים שלו יקר וגדולה / פדה את צאנך מפי האריות / והוצא את עמך מתוך הגלות / עמך שבררת מכל העמים].

גם כאן מוזכרים דברי דניאל, "אנת מלכא אלהא עלאה מלכותא ורבותא ויקרא והדרה יחב לנבכדנצר אבון".⁹ דברי שבח שנאמרו כלפי בלשצאר מלך בבל. בדומה לבית השני אף כאן מובאות מילות שבח שאמר דניאל על מלך נכרי ומנצל אותם כדברי שבח כלפי הקב"ה. נוסף על כך מוזכרת גם הצלת דניאל מגוב האריות: "אלקי שלח מלאכה וסגר פם אריותא".¹⁰ לעומת בתי הפתיחה, שהם בתים של דברי שבח לה', כאן פונה המשורר לדברי תפילה ובקשה להצלת עם ישראל "מפי האריות". ככל הנראה מדובר בממלכות שמד שאין מאפשרים ליהודי העולם לעבוד את הקב"ה כרצונו. האריות של דריווש מהווים סמל לרדיפת היהודים על עבודתם ואמונתם, בדומה לגזרת מוות שהוכרזה על דניאל כיוון שעבד את ה' והתפלל בגילוי בשעת גזרת שמד.

בית חמישי – למקדשך

למקדשך תוב ולקדש קדשין / אתר די בה יחדון רוחין ונפשין / ויזמרון לך שירין ורחשין / בירושלים קרתא דשופרא [למקדשך שוב ולקודש הקדשים / מקום שבו ישמחו כל רוח ונפש / ויזמרו לך שירים ושבחים / בירושלים כלילת יופן].

רבי ישראל מסיים את השיר בדברי תפילה לבניין המקדש וחזרת השכינה לקודש הקודשים. בימינו, כאשר אנו לוחמים – הן מבחינה אידאולוגית הן מבחינה פיזית – על מקום המקדש ושלטונו, הרי שדברי תפילה אלו אקטואליים וחשובים ביותר. בין אם אנו עולים ומבקרים בהר הבית ובין אם לא, הרי כולנו מתגעגעים לחזרת השכינה ולבניין הבית. אז ישונו "הכוהנים לעבודתם ולויים לשירם ולזמרם", ואז נשיר שם יחד אתם שירי שבח וזמרה בעיר שכולה קדושה וטהרה, ממנה זורח אור של קדושה לכל העולם.

הרב ראובן ספולטר
מרצה ללימודי יהדות

המאמר המלא מפורסם באתר המכללה

(תהלים פא)

"י-ה ריבון עולם" נכתב על ידי אחד מגדולי המשוררים בישראל, רבי ישראל נגיאה (ש"ט"ו – שע"ט), תלמיד האריז"ל במאה ה-16, שכיחן כרבה של עזה. רבי ישראל ניסח למעלה מארבע מאות וחמישים שירים. המוכר והנפוץ ביותר הוא "י-ה ריבון" שבו מופיע שמו של המחבר באות הראשון של כל בית.

למה נוסח השיר בלשון הארמית?

רוב המוחלט של שירי שבת, הכולל שירים שנכתבו על ידי הרב ישראל נגיאה, נוסחו בשפה העברית. לעומת זאת, השיר "י-ה ריבון עולם" נכתב בארמית, שפת המקובלים. למה בחר רבי ישראל לנסח את השיר הזה דווקא בארמית? בתלמוד בבלי מובא: שלשון הארמית יש מאפיין שאין לעברית: מלאכי השרת אינם מבינים אותו. לאור הצהרת המשנה שניתן להתפלל "בכל לשון" שואלת הגמרא, תפלה בכל לשון? והאמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית, דאמר רבי יוחנן: "כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמית? לא קשיא הא ביחיד הא בצבור.

לדעת הגמרא, ניתן להתפלל תפילות ציבוריות בארמית, היות שתפילות ציבוריות מתקבלות בשמים ללא סיוע ממלאכי השרת. לעומת זאת, תפילות של היחיד מובאות לכיסא הכבוד על ידי המלאכים והם אינם יכולים להעביר תפילות שאינן מובנות להם.² יוצא שרבי ישראל בחר לנסח את השיר המיוחד שלו דווקא בשפה שאותה אין המלאכים מבינים. אם כן אפוא מדובר בשיר של שבח לקב"ה שרק אנו – יושבי תבל – מסוגלים לשיר, ללא זערה ותמיכה ממלאכי השרת, דבר המאות על סוג של אינטימיות וקרבה בינינו ובין הקב"ה.

תוכן השיר

על אף שהשיר ניכר, וככל הנראה נכתב כשיר של שבת, אין שום אזכור ליום השבת ולא למאפייניה. השיר מתחיל כשיר שבח לה' על גדלותו, רוממותו וקדושתו, ומסיים בתפילה ובבקשה לגאולת העם מאויביו, ובניין המקדש. עקב השפה הקשה ראוי למתמקד בתרגום המילים של השיר, בדגש על לשונות מיוחדים שהביא רבי ישראל ממקורות שונים ביהדות.³

בית ראשון: י-ה ריבון

יה רבון עולם ועלמא / אנת הוא מלכא מלכא / עובד גבורתך / ותמהתא / שפר קדמך להחניא [י-ה אדון כל העולמים / אתה הוא מלך מלכי המלכים / מעשה גבורתך ונפלאותיך / נאה לי להביע]. מתוך הגמרא: נראה שכוונת הביטוי "עלם ועלמא" הוא ל"עולם הזה ועולם הבא" ויש קשר ישיר בין שמו של הקב"ה – "י-ה", ושני העולמות האלו.

מאי דכתיב 'בטחו ביי' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים? אמר ליה כל התולה בטחונו בהקב"ה הרי לו מחסה בעולם הזה ולעולם הבא. אמר ליה אנא הכי קא קשיא לי: מאי שנא דכתיב 'בי-ה' ולא כתיב 'י-ה'? כדדרש ר' יהודה בר ר' אילעאי: אלו שני עולמות שברא הקב"ה אחד בה"י ואחד ביו"ד.

יוצא שכוונת השיר היא שהקב"ה הוא זה שקוראים לו י-ה, שגם ברא את שני העולמות – העולם הזה והעולם הבא, בשתי אותיות של שמו. החלק השני של הבית הוא מתוך דברי שבח של דניאל לקב"ה: "אתתא ותמהתא די עבד עמי אלהא עליא (עלָאָה) שפר קדמי להחניא".⁵

בית שני – שבחין אסדר

שבחין אסדר צפרא ורמשא / לך אלהא קדישא די ברא כל נפשא / עירין קדישין ובני אגשא / חיות ברא ועופי שמנא [שבחים אערוך בוקר וערב / לך א-ל קדוש בורא כל נפש / מלאכי מרום ובני אדם / חיתו שדי ועוף השמים].

גם כאן מביא ר' ישראל ציטוט מתוך ספר דניאל, אלא שלעומת הבית הראשון שבו הוא מביא דברי שבח שנאמרו ישירות כלפי ריבוןנו של עולם, כאן דברי השבח מכוונים לנבוכדנצר מלך בבל. דניאל, בפשר חלומו של המלך, מתאר את המלך כך: "ובכל די דארין [דירין] בני 'לכו ונעלה אל הר ה', אל בית אלהי יעקב'"

1 בבלי סוטה לג ע"א.

2 עיינו בבלי, ברכות יג ע"א והמחלוקת בין הרא"ש והרי"ף שם אם המלאכים אינם מבינים רק ארמית או כל לשון אחר. עיינו גם בבלי, שבת יב ע"ב.

3 התרגום לעברית מתוך ספר נתיב בינה מאת הרב יששכר יעקובסון.

4 בבלי, מנחות כט, ב.

5 דניאל ג, לב.

6 דניאל ב, לח.

7 דניאל ג, לג.

8 התרגום מובא מהאנציקלופדיה היהודית המופיע באתר "דעת" <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=2145>

9 דניאל ה, יח.

10 שם ו, כג.

פרשת ויצא

שיצא ממנו עשו לא נתקיים, ונפל בידי עשו הוא אדום. [...] הראשון היה בבחינת חסד לאברהם, והשני בבחינת דין ופחד יצחק. אך השלישי, בזכות יעקב. ועל שמיטתו שלמה, יהיה קיים לעד.

ועל כן הראשון, שבזכות אברהם, חזר להיות הר כבתחלה. אך השני, כי הימנגד' הוא עשו, היה יותר קשה מישמעאל, וציון שדה נחרש, כי חרש טורנוסרופוס את בית שני. ועל כן כשראה אותו אברהם בתחלה ראהו הר, על שם מה שמעותד להיות מקדשו. וכשראהו יצחק ראהו שדה, כי ככה יעשו את מקדשו ממנו. אך יעקב [...] הנה כי מתחלה הראהו מה שעתידי להיות, בית הנבנה על מטתו [השלמה [...]], על כן קראו בית, שהוא קיים.

לדעת האלשיך הקדוש, "בית" מתייחס למקדש השלישי שלא ייחרב, אלא יישאר על עמדו לעולם. הביטוי "בית" רומז, חוץ מנצחיות הבית (השלישי), גם על שלמות הבית הפרטי של עם ישראל, כשם שאצל יעקב אבינו ובניו היו שלמים ושממנו השתלשלו כל שבטי י-ה.

גם רבי שמשון רפאל הירש מקשר בין ביתו הפרטי של יעקב אבינו ובין ה"בית" שבו כינה את מקום המקדש. לפי הרש"ר הירש, כל אדם יכול, וצריך, להפוך את ביתו הפרטי למקום התגלות ה':

הן יעקב היה הראשון אשר ביטא בפיו כי יש לבקש את ה' בבית. הוא הראשון שהגה את הרעיון הגדול: "בית אלהים", "בית ה'", אשר כל עיקרו אינו אלא זה: החוג אשר בו חיי האדם פורחים ומשגשים, המקום שאליו ישא האדם את כל אשר ירכוש, ובו יפעל, ויבנה את חייו. חוג זה הוא המקום הגדול והקרוב ביותר להתגלות ה'. אנו תפילה שנוכה לבנות ולחזק את ביתנו כעם, ומתוך כך נזכה לבניית המקדש שיעמוד לעד.

שירה לוי

סטודנטית בהתמחויות לתושב"ע וללימודי ארץ ישראל

בפרשת השבוע אנו פוגשים את יעקב הבורח מעשו. הוא מגיע לבית אל וכשמתעורר בבוקר אחרי החלום שחלם בלילה מבין שהוא נמצא במקום קדוש: "אין זה כי אם בית אלוקים וזה שער השמים". מסורת חז"ל היא שזהו מקום בית המקדש ואותו מקום ששם התפלל יצחק ושהוא הר המוריה שבו עקד אברהם את יצחק. חז"ל משווים בין הכינויים שבהם מכנים האבות את מקום המקדש ("הר", "שדה", "בית", בהתאמה) ורואים בכינויו של יעקב, "בית אלהים", את הכינוי המובחר שבזכותו זוכה יעקב שייקרא המקדש על שמו, "בית אלהי יעקב":

אברהם קרא לבית המקדש הר, בהר ה' יראה ויצחק קרא אותו שדה, ראה ריח בני כריח השדה וגו', ויעקב קרא אותו פלטין שנאמר אין זה כי אם בית אלהים. אמר הקב"ה חייך, קראת אותו בית אלהים עד שלא נבנה, דע שאני בונה אותו וקורא [אותו] על שמך, שנאמר לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב.¹¹

הכינוי "בית" מתאר דבר העומד יציב וקיים לזמן רב. רבי משה אלשיך רואה בכינוי הבית רמז לעתיד, ולא על המציאות בהווה, וכך הוא כותב:¹² "אם אברהם הזכירו 'הר', ויצחק 'שדה', למה יצאוף אלהים על קולם, כי כן ראוהו, ואדרבה, על יעקב יפלא, למה קראו פלטין ובימינו שדה היה!". רבי משה אלשיך מציע ש"הר" "שדה" ו"בית" מתייחסים בדברי חז"ל לא למצב של מקום המקדש בימי האבות, אלא למצבם הסופי של בתי המקדש השונים שייבנו באותו מקום:

והנה הראשון הוא בזכות אברהם. ועל שיצא ממנו ישמעאל לא התמיד. ועל כן נפלו בידי ישמעאל בחורבנו שמונים אלף פרחי כהונה. והשני, בזכות יצחק. ועל

בכל דרכיך דעהו

הרב יעקב ברמן

1974–1878

ברוריה מכמן

"אין להעמיד את היהדות בארץ ישראל רק על הפשרות והשבת בלבד. כל דבר אנושי, כל המדעים, בנין הארץ ושיפורה, התקדמות הציבור בקולטורה, במדעים ובנמוסים [...] אצלנו צריכים להקרא קנייני יהדות, רכוש ארצנו ועמנו" (מתוך דברים שנשא הרב ברמן בוועידה העולמית של המזרחי ב-1929)

הרב ברמן היה ממניחי היסודות לחינוך הדתי בישראל. יליד ליטא, רכש השכלה תורנית בישיבת טלז והוסמך לרבנות. למד משפטים, פילוסופיה וחינוך באוניברסיטאות לנינגרד ואודסה. מראשית המאה העשרים עסק בפעילות ציונית במסגרת תנועת המזרחי. בשנת 1907 לימד בבית המדרש לרבנים ובגימנסיה היהודית באודסה. בשנים 1910–1920 כיהן כרב העיר בברדיצ'ב.

בשנת 1921 עלה לארץ ושנה לאחר מכן מונה למנהל אחד מבתי הספר הראשונים ברוח המזרחי, בית ספר נצח ישראל בפתח תקווה. בשנת 1924 נתמנה למפקח על בתי הספר של המזרחי, משרה שבה כיהן למעלה מעשרים שנה. בשנים אלה עודד חיבור ספרי לימוד לבתי הספר הדתיים ושלוחה כרכים של ספר לימוד לדנינים: "הלכה לעם".

בשנת 1950 ייסד בירושלים את המכון התורני הפדגוגי, מכון שהכשיר להוראה בחורי ישיבות בשל המחסור במורים בבתי הספר הדתיים שנוצר כתוצאה מהעלייה ההמונית בשנים אלו. בשנת 1956 עבר המכון לרחובות והוכר על ידי שר החינוך דאז, פרופ' דינור, כבית מדרש למורים. במכון לימדו לימודים תורניים ופדגוגיים בשילוב עם שירות צבאי בנח"ל. עם סיום הכשרתם הפדגוגית במסגרת המכון שימשו הבוגרים מחנכים ומורים למקצועות היהדות ביישובי עולים ברחבי הארץ.

הרב ברמן היה מעורה בכל המתרחש בבית המדרש, הכיר כל תלמיד והתייחס לתלמידים כאילו היו ילדיו. מדי שבת כינס את תלמידי בית המדרש בביתו למסיבת עונג שבת ונהג לשיר אתם. היה בעל חוש אסתטי מפותח ונהג להקפיד מאוד בלבושו. לתלמידיו הסביר שההקפדה על הלבוש וקישוט נאה של הבית מצביעים על נפש השואפת לשלמות.

בשנת 1976, עם פטירתו של הרב יעקב ברמן, מנהלו הראשון של המוסד וממקימיו, ניתן לסמינר השם "מורשת יעקב", הידוע היום בשם מכללת מורשת יעקב. בשלהי שנת תשס"ח התאחדה מכללה זו עם מכללת אורות ישראל.

מקורות

- ברמן, יעקב, **שיחות ופרקי זכרונות**, ירושלים 1976, עמ' 9–13.
- קיל, יהודה, "שבעים שנה לחינוך הדתי-לאומי בישראל", בתוך: יצחק, רפאל ושלמה זלמן שרגאי (עורכים), **ספר הציונות הדתית, ב**, ירושלים תשל"ז, עמ' 3–45.